

POLOVCŰ, GRUZIJA, RUSZ' I VENGRIJA V XII–XIII VEKAH*(A kunok, Grúzia, Rusz és Magyarország a 12–13. században)***Moszkva, Insztitut Szlavjanovedenija i Balkanisztiki RAN, 1988. 335 p.**

A roppant széles forrásanyagot megmozgató könyvet a grúz Melita Polikarpovna Murgulija és az orosz, a magyar történészek körében is jól ismert Vlagyimir Pavlovics Susarin írta. Az együttműködés azt célozta, hogy az etnoszelméletet egy konkrét kérdéskör kapcsán, több oldalról, így többféle forrásanyag megvilágításában tárgyalják meg.

A bevezetés ezt a szovjet tudományosságban az 1980-as években ismertté vált elméletet fejti ki: az etnosz nagyjából az középkorban, amit nálunk etnikumnak vagy feudális nemzetiségnek szokás nevezni. Az elméleti előfeltételek közt a külpolitika alárendeltségéről, a belpolitika meghatározó erejéről esik szó, de a gyakorlatban inkább csak a külpolitikai előfeltételeket vizsgálják a szerzők, meg természetesen a szereplő etnikumok belső gazdasági-társadalmi szervezetét.

Az első fejezet a forrásokat ismerteti. Kiderül, hogy két fő forrás van, az egyik egy névtelen szerző grúz krónikája, IV. Dávid, az Építő grúz király (1089–1125) életrajza, a másik Danyil halicsi fejedelem 13. századi életrajza. A két krónika kölcsönösen kiegészíti egymást. Persze a szerzők még számos egyéb forrást is bevonnak a tárgyalásba, hiszen az események előzményeit, párhuzamait az összehasonlító módszerrel sokfelé keresik.

Az érdemi történet, amelyet a következő négy fejezet tárgyal, a következő: IV. Dávid, aki 1085-től társuralkodó, és valószínűleg 1089-től egymaga uralkodik, első éveiben nehéz politikai helyzetben van, nincs hadserege, a feudális urak szembefordultak vele, a szeldzsukok és más szomszédok támadják az országot, többek közt persze a kunok is. Dávidnak csak mintegy ötezer fős serege van, ezzel azonban vazallusai ellenkezését sikerül felszámolnia. Közben egy Otrok nevű kun vezér parancsnoksága alatt mintegy 40 000 kun harcos családjával együtt a kun településterület nyugati, Haliccsal érintkező végéről a keleti végre indul, a Kaukázus előterébe, ahol ugyancsak kedvező terepet találnak a nyári-téli legelőváltáshoz. Ezt a csoportot hívja meg szolgálatába Dávid 1118-ban. Néhány évig előkészíti őket a hadakozásra, visszaállítja eredeti, a nemzeti szervezeten alapuló kun hadrendüket, és azután 1121–24 során számos hadjáratban használja fel őket jelentős szomszédos területek meghódítására. A kunok fizetsége a zsákmány, ebbe hadifoglyok is beletartoznak. 1124-ben Dávid télire letelepíti őket, élelmet is ad, de a zsákmányból való részesedés már bizonytalanná válik. Ezért az egész kun csoport 1125-ben visszatér a kun szállásterületre. Dávid krónikájában erről már nincs szó, de a kun hagyományból a halicsi krónikába került adat erre utal.

Ezzel kapcsolatban kerül elő a magyarországi analógia is, a kunok letelepítése a tatárjárás utáni években. Ekkor is még megtartják nomád szokásaikat. Grúziában azonban erről nincs szó, tehát az 1125-ös elvonulás majdnem biztosnak tekinthető. A helynevekben és személynevekben az 1125 utáni időben semmi érdemi nyoma a kunoknak. A régészeti anyagban három egymáshoz közeli sír az, amely nomád lakosokra utal, ez valamilyen véletlenül itt maradt, néhány emberből álló csoportot jelenthet.

A kidolgozott részek közé tartozik a megletepült, földművelő népesség és a nomadizálók ellentéte, az utóbbiak mindig szegényebbek a letelepedetteknél. Ez konfliktushoz is vezethet, ahogy 1123 vonatkozásában tudunk kun–grúz összecsapásokról, és a grúz krónika állandóan emlegeti a kunok ellenségeskedését a grúzokkal, sőt személyesen a királlyal, akit több ízben is meg akarnak ölni. Nyilvánvaló tehát, sok részadat összegezéséből, hogy ezek a mozzanatok is megerősítik a kunok elvonulását, hiszen csak bizonyos hadjáratokra fogadta fel őket a grúz király mint könnyűlovas harcosokat.

Az etnoszelmélet lényeges kérdése az etnikum önelnevezése (etnonim) és mások által adott neve (etnikon). Az önelnevezés a kipszak, a grúzban ez maradt meg némiképp megváltozott formában, ami a két etnikum tartós kapcsolatát igazolja. A latin források Cumani néven emlegetik őket (a lengyel és magyar források), az orosz elnevezésük polovec.

A kunok elvonulásának az elméletével szemben sok későbbi feldolgozás azt tartja, hogy ez a 200–250 ezres csoport Grúziában maradt és asszimilálódott. Itt megint segítségül jön a magyarországi analógia: a kun nyelvű Miatyánkot a 16. században jegyezték fel, tehát a nyelv akkor még élt, a teljes asszimiláció valamikor a 17. századra következett be. A kunok ittlétének számos forrásos említése van, Grúziában is kellene ilyeneknek lenniük, ha csakugyan asszimilációra került volna sor. A szerzők felhívják a figyelmet

arra is, hogy az asszimiláció nem egyszerűen a nyelv átvételét jelenti, tehát nyelvcserét, hanem kulturális tényezőket is magában foglal, elsősorban a nomadizáló életmód felváltását a földművelővel. Ezért idézi orosz fordításban Susarin IV. László két 1279-es oklevelét (az ún. kun törvényeket), amelyek világosan mutatják a két civilizáció különbségét.

A 196–233. lapon Murgulija fordításában megtalálható a sokat emlegetett grúz forrás szövege. A 234–306. lapon lévő bibliográfia a szerzők megállapítása szerint voltaképpen önálló munka, három részben, az első forrásokat ismerteti (grúz, orosz, keleti, vagyis arab, örmény, bizánci és latin forrásokat) a forrás elkészülésének időrendjében. A második rész a forráskiadványokat sorolja fel (ezúttal a következő sorrendben: orosz, grúz, örmény, bizánci, közép-európai és keleti források). Innen kezdve az egyes tételek beszámozottak, a számozás a harmadik részben folytatódik, ez a feldolgozásokat sorolja fel, először az orosz nyelven kiadottakat, a fordításokat is, azután a grúz nyelvűeket, de a címet oroszul adják meg, azután jönnek a latin betűs feldolgozások, értelemszerűen elég sok magyar munka is, de a török feldolgozások is itt szerepelnek, hiszen azok is latin betűsek. Ezt egészíti ki a 307–334. lapon a rövidítések jegyzéke, ezek minden esetben orosz nyelvűek, nyugati szerzők is cirill betűs formában szerepelnek, s csak itt található meg a teljes bibliográfiai adatsor.

Mindezt azért kellett ilyen részletesen bemutatni, mert a szöveg nem tartalmaz lábjegyzeteket, hanem csak a szöveg közben utal a számokra. 626 tétel szerepel, de minthogy vannak a és b tételek is, a forráskiadványok és feldolgozások száma ennél valamivel nagyobb. Ez a módszer kétségtelenül rövidebbé teszi a főszöveg terjedelmét. De megnehezíti a kötet használatát, hiszen minden ilyen esetben meg kellene nézni az eredeti szám alatt szereplő adatot, illetve a rövidítések jegyzékét is, vagy az olvasó ezt elhagyja (ezt tettem én is), de akkor különösen a feldolgozások, a viták, eltérő vélemények tekintetében csak pusztán számokra van utalva, ami nyilván nem pótolja a szerzők nevét. Ezért úgy látjuk, hogy a számokra való utalás mellett a szerzők nevének jelzése mindenképpen hasznos lett volna. Legalább egy vázlatos térkép sem ártott volna.

Mindez persze semmit sem von le a kötet értékéből. Ez a kötet is jól mutatja, milyen haszna lehet az összehasonlító módszernek, a sokféle forrásanyag sokszempontú felhasználásának.